

УДК 323.28:305 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-14>

**Олег Єгрешій**

ORCID: 0000-0002-0639-910X

**Андрій Королько**

ORCID: 0000-0001-7435-5806

## **СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ СЕСТРИ ІВАННИ (РОМАННИ КОЗУБ) ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ)**

*У науковій статті автори аналізують кримінальну справу запроваджену радянськими спецслужбами 1949 р. на сестру Іванну (в миру Романну Козуб) Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії. Автори констатують, що нині свідчення про цю релігійну діячку є фрагментарними, у науковий вжиток уведено окремі матеріали з історії цього Згромадження. Автори статті прагнуть визначити ступінь інформативності цієї кримінальної справи як періоджерела в контексті вивчення тем із дисципліни «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти. Автори вважають, що запропонований матеріал може бути корисним у закладах загальної середньої освіти, виокремлюючи концептуальну тезу, що держава формується як один з інститутів суспільства, який покликаний забезпечити подальший його розвиток, безпеку та стабільність. Таким чином, дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини насамперед залежать від держави.*

**Ключові слова:** *сестра Іванна (Романна Козуб), кримінальна справа, радянські спецслужби, громадянська освіта, періоджерело, метод історичної екстраполяції.*

**Вступ.** У контексті поглиблення знань із громадянської освіти особливу увагу слід приділити взаємовідносинам «людина – держава». Держава як своєрідна форма співжиття для людей покликана передусім впорядковувати їхню життєдіяльність, а також цивілізовано розв'язувати соціальні конфлікти, що природно виникали, виникають і, що характерно, виникатимуть у майбутньому. Держава, зі свого боку, за допомогою права і правових інститутів спроможна забезпечити як захист суспільства загалом, так і кожної особистості зокрема. Не варто в цьому випадку нехтувати заявленою фразою «Держава повинна служити людині». Однак історія засвідчує, що держава може набувати й деструктивного характеру, а влада нерідко ставати безконтрольною. У таких випадках держава стає ворожою до пересічних людей. Так відбувалося за антидемократичних режимів, зокрема в СРСР, де держава цілеспрямовано нав'язувала свою волю всьому суспільству, пригнічувала особистість, підпорядковуючи її. Людина зазвичай розглядалася як такий собі «гвинтик державної машини».

Здобувачам освіти в Україні на сучасному етапі в особливий спосіб слід звернути увагу на конфігурацію взаємовідносин «людина – держава». По-перше, дії Російської Федерації як правонаступниці СРСР постають як своєрідне віддзеркалення національної політики її попередника. Бачимо, що у сучасних умовах РФ продовжує проводити ганебну політику насильства над мирним українським населенням, яке перебуває на окупованій території і бодай у якийсь спосіб наважується ставати в опозицію. Звідси не варто дивуватися, що окремі українські історики роблять екскурси в минуле, шукаючи аналогії, відтворюючи схожі історичні фрагменти

© О. Єгрешій, А. Королько, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

й епізоди за участю радянських правоохоронних органів і працівників спеціальних служб. По-друге, Україна, котра виразно задекларувала європейський вектор розвитку, мусить, так би мовити, діяти «на протиставленні», не забуваючи радянські моделі співіснування. Такі нагадування вельми доцільні в ділянці вивчення громадянської освіти в час новітньої російсько-української війни. По-третє, у період 2014–2022 рр. державні архіви України все частіше поповнювалися кримінальними справами (переважно матеріали передавалися з галузевих архівів СБУ), які запроваджувалися в радянський час на осіб, громадянська позиція яких дисонувала із загальноприйнятим тоді законодавством.

Кримінальні справи як першоджерела мають свої переваги перед іншими історичними пам'ятками. Вони спроможні «піднімати на поверхню» окремі біографічні епізоди історичних людей, які зазвичай у традиційних першоджерелах не помічаються, сприймаються переважно як другорядні (обставини арешту осіб, опис їхнього майна, подробиці проведення обшуку помешкань, словесний портрет ув'язнених, анкета підсудних, особливості проведення допитів, медичні довідки, виписки із протоколів вироків тощо). У цьому криються переваги кримінальних справ як першоджерела. Ці пам'ятки представляють неабиякий інтерес у навчальному процесі, зокрема в закладах загальної середньої освіти, адже проливають світло на взаємовідносини «людина-держава» в історичному минулому. Думається, що ці сюжети можуть бути актуалізовані під час читання дисципліни «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти.

**Метою статті** є визначення ступеня інформативності кримінальної справи, заведеної радянськими спецслужбами 1949 р. на сестру Згромадження Сестер Службниць Непорочної Діви Марії Іванну (Романну Козуб), як першоджерела «в проєкції» наповнення матеріалу дисципліни «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти.

**Матеріал і методи дослідження.** У контексті розробки теми звернули увагу на напрацювання українських науковців у галузі громадянської освіти: О. Пометун [15], Т. Ремех [15, 16], Я. Боренько [1], Г. Невинної [14], до статті «імплементовано» деякі електронні підручники з громадянської освіти [2], окремі тексти указів Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [17]. Попри те що історія Згромадження Сестер Службниць Непорочної Діви Марії нині є достатньо добре висвітленою [3, 8, 11], особі сестри Іванни українські історики не приділяли належного місця. Водночас потрібно виокремити напрацювання Р. Делятинського [6], О. Маслій [13], І. Гавриш [5], А. Заброцької [9], М. Вуянко [4] та ін., які дають змогу не лише пролити світло на релігійно-церковне життя Галичини 1940–1950-х рр., а й зрозуміти становище та розвиток жіночих монастирів у регіоні окресленого періоду. На «окремому рахунку» в цьому переліку перебувають Каталоги Згромадження Сестер Службниць Непорочної Діви Марії (вісім найменувань), що неперіодично виходили друком від 1938 р. до 2001 р. у містах Жовкві (перший номер) і Римі (усі наступні). У Каталозі на 1995 р. містяться окремі дані, присвячені й сестрі Іванні (Романні Козуб) [10]. Після Революції гідності для широкого кола читачів стали доступними окремі кримінальні справи, заведені правоохоронними органами в час радянського тоталітаризму. Карна справа щодо звинуваченню Козуб Р.-Т. (24.10.1949–27.01.1950) зберігається в Державному архіві Івано-Франківської області [7]. У контексті «уметодичнення» нашої теми корисними є змістовні статті відомої української історикині, спеціалістки з історії повсякденності О. Коляструк [12].

**Результати й обговорення.** У пропонованій статті нашу увагу звернено на короткий життєвий відтинок сестри Чину Службниць Непорочної Діви Марії (СНДМ) у м. Станіславі (нині м. Івано-Франківськ) сестри Іванни (в миру – Романні Козуб) – час її арешту і допитів радянськими правоохоронними органами 1949–1950 рр. Кримінальна справа сестри Іванни деталізує обставини затримки, обшуку та її арешту. Постанову про затримку сестри на 24 години для визначення особи було видано 24 жовтня 1949 р. Того ж дня оприлюднена постанова на її арешт і запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Наступного дня в помешканні сестри

(проживала в м. Станіславі за адресою: вул. Дзержинського, 94, нині – Івана Мазепи, будинок не зберігся) проведено обшук, під час якого вилучено тимчасову посвідку від 24 січня 1949 р. видану першим Міським відділенням міліції Міністерства внутрішніх справ (МВМ МВС) у м. Станіславі, та білет серії АВ № 453169 члена Осоавіахіма (*Організація сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву, яка існувала впродовж 1927–1948 рр.*), виданий 24 квітня 1948 р.; гроші (478 рублів); речі особистого вжитку – годинник ручний округлий з білого металу марки Schweizaria anceze prima вагою 14 грамів 450 міліграмів. Оскільки с. Іванна, на думку радянських спецслужб, могла ухилитися від слідства, було вирішено обрати їй запобіжний захід [7, арк. 7, 8]. Під час затримання сестра Іванна опору не чинила і скарг на зникнення речей від неї не поступало. Вилучені гроші та майно Іванни Козуб були здані у фінвідділ Управління МДБ Станіславської області на зберігання до рішення суду [7, арк. 11].

Опис майна, на який накладено радянськими спецслужбами арешт, дає можливість уявити не лише вигляд самого помешкання Іванни Козуб, а й до певної міри окреслює побутові умови, ба навіть етос монахині. У присутності іншої монахині, Марії Василівни Сольчаник, було, зокрема, вилучено: старе ліжко без сітки-жерстянки, пухову подушку та наволочку до неї, підодіяльник; речі особистого вжитку сестри-монахині: ношене жіноче пальто суконне на ваті, пальто жіноче літнє темно-синього кольору, темно-синю монашу рясу, в'язаний светр, синє плаття, шерстяну спідницю коричневого кольору та шерстяну хустину чорного кольору [7, арк. 14]. 15 листопада 1949 р. майно Іванни Козуб було здане на зберігання спершу монахині Марії Сольчаник, яка також проживала в цьому будинку, а 18 листопада того ж року на майно було накладено арешт.

Надмірна деталізація обставин арешту духовної особи пов'язана з потребою особливої акцентуації на феномені людської гідності, який є основою природного права. Громадянознавчі студії виходять з того, що поняття невід'ємної, вродженої людської гідності є наскрізною складовою концепції прав людини [14, с. 2]. Через історичне екстраполювання **право на недоторканість людської гідності** постає достатньо випукло, адже в особливий спосіб можна «досвідчити» вчинення певних незаконних насильницьких дій над особою, наприклад катування, жорстоке ставлення, що принижує людську гідність, поводження та покарання [16].

У постанові на арешт сестри Іванни вказувалося, що вона «з 1945 по 1948 р., проживаючи у Станіславі, встановила нелегальний злочинний зв'язок з єпископом Станіславівської єпархії Балагураком, якому сприяла у встановленні контактів з Сліпим, Хомишиним, Бойчуком, що перебували в ІТЛ (*виправно-трудовах таборах*. – прим. О. Є., А. К.)». На адресу сестри Іванни, мовляв, поступала кореспонденція антирадянського змісту, яку вона передавала «по призначенню». У постанові на арешт також вказувалося, що вона «у час німецької окупації вела пособницьку роботу, серед населення, проводила антирадянську агітацію». Злочинна нібито діяльність сестри Іванни Козуб викривалася свідченнями єпископа підпільної ГКЦ Григорія Балагурака й речовими доказами. Врешті було вирішено сестру арештувати й обшукати [7, арк. 4].

Сестра Іванна Козуб підозрювалася у злочинах, передбачених ст. 54-10.23 ч.1 і ст. 108 КПК УРСР (антирадянська пропаганда і агітація), а отже, було видано постанову прийняти до провадження і розпочати слідство.

У цьому контексті варто акцентувати на тому, що держава формується як один з інститутів суспільства, який покликаний забезпечити подальший його розвиток, безпеку та стабільність. Таким чином, і дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини насамперед залежать від держави [2]. У статті 2 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., проголошувалося, що «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [2].

Науковий інтерес для вивчення вказаного історичного фрагмента життя с. Іванни у визначений історичний відтинок викликає характерна атрибутивна складова всіх кримінальних справ – анкета арештанта. У ній чітко зазначається її прізвище, ім'я, по батькові (*Козуб Романна Томівна (церковне ім'я Іванна)*), рік і місце народження (*1913 р., м. Тернопіль*); професія і спеціальність (*медична сестра*); останнє місце роботи чи рід заняття до арешту (*до жовтня 1949 р. сестра Іванна Козуб працювала медичною сестрою у центральній лікарні м. Станіслава; національність (українка), громадянство (СРСР)*). (24 січня 1949 р. Перший ГОМ м. Станіслава видав Іванні Козуб тимчасове посвідчення № 14150, яке, як видається, заміняло їй паспорт); партійність (*була безпартійною*); освіта (*неповна середня; закінчила семикласну школу*). У анкеті арештованого зазвичай зазначається також походження (походила, за її ж словами, із селян-середняків, була «монахинею Греко-католицького монастиря сестер Службениць»); судимість (*Іванна Козуб станом на 1949 р. не мала судимості*). На запитання слідчого, чи брала вона участь у німецько-радянській війні, надала від'ємну відповідь, але зізналася, що за тієї історичної пори була на окупованій території – із 1941 по 1943 р. проживала в м. Золочів, що на Львівщині, а в період 1943–1945 рр. проживала у Станіславі, де працювала, як відзначено нами вище, медичною сестрою [7, арк. 7].

У графі «*склад сім'ї*» фігурує цінна інформація про батьків та рідних сестер. До слова, батько сестри Іванни Козуб Тома Стефанович позиціонував себе як селянин-середняк, помер 1935 р.; шістдесятилітня мати Юлія Козуб народилася в с. Березовиці Великі неподалік м. Тернополя і станом на 1949 р. проживала в с. Великі Гаї, що також поблизу вказаного обласного центру. Ю. Козуб була домогосподаркою. Рідні сестри – Мокрій (Козуб) Ольга Томівна (1910 р. н.) і Хомяківська (Козуб) Марія Томівна (1918 р. н.) – народилися в м. Тернополі, були домогосподарками і станом на 1949 р. проживали в с. Великі Гаї [7, арк. 8].

Детальну інформацію про біографію сестри Іванни можна почерпнути з протоколів допитів монахині. Її перший допит відбувся вже 25 жовтня 1949 р. в приміщенні внутрішньої в'язниці УМВС у м. Станіславі і тривав близько шести годин. Як показують матеріали слідства, до 1935 р. сестра Іванна проживала з батьками. 1930 р. вона закінчила семирічну школу в м. Тернополі й працювала в господарстві батьків. Батько, Тома Стефанович Козуб, рішуче не підтримував наміру доньки податися до монастиря. Уже після смерті батька (1935 р.) зі згоди матері вона виїхала в м. Кристинополь (нині м. Шептицький Львівської обл.), де невдовзі вступила до місцевого монастиря Сестер службениць. Шість тижнів вона була кандидаткою в монахині. Під час постригу в «новички» отримала церковне ім'я Іванна [7, арк. 27].

«Новичкою» монастиря сестра Козуб була два з половиною роки, до 1938 р. Того ж року склала обіти і стала монахинею, а настоятельниця монастиря Сестер службениць у м. Кристинінополі Петра перевела сестру Козуб у філію монастиря в м. Ярослав Краківського воєводства. До того ж у 1938 р. сестра близько шести місяців перебувала в монастирі Сестер Службениць у м. Жидачів на Львівщині на відпочинку через захворювання на анемію. У м. Ярославі сестра Козуб перебувала до 1940 р., працюючи деякий час при монастирі.

1940 р. настоятелька Вероніка разом з іншими монахинями перевела сестру до монастиря в м. Сянок, де вона працювала медичною сестрою у місцевій лікарні. Щоправда, у цьому місті у сестер виникли деякі труднощі з помешканням. Із початком німецько-радянської війни й окупації Західної України нацистами сестру Іванну Козуб було переведено в м. Заліщики, де вона також працювала медичною сестрою у госпіталі до квітня 1943 р. За зізнанням самої сестри, у госпіталі в цьому місті лікарями працювали німці. У квітні того року за власним бажанням перевелася до м. Станіслава до жіночого монастиря, що розміщувався на той час по вулиці Червоноармійській (нині – *Шевченка*), 14. Згідно з розпорядженням ігумені монастиря Вінокентії Федини, сестра Іванна Козуб невдовзі направлена до Станіславської міської лікарні, де працювала медичною сестрою до свого арешту радянськими спецслужбами, у жовтні 1949 р. [7, арк. 18].

Оскільки після повернення радянської армії до м. Станіслава, у липні 1944 р., приміщення жіночого монастиря Сестер служебниць по вул. Червоноармійській, 14 було зайняте радянськими військовими, сестри переселилися в приміщення по вул. Держинського, 94. Настоятелькою монастиря Сестер служебниць у м. Станіславі на той час була Вікентія Луцик, яка вирішувала значну частину організаційних та всі фінансові питання обителі. Усього в монастирі, за словами сестри Іванни Козуб, налічувалося 25 монахинь [7, арк. 27].

На наш погляд, певним зламом у провадженні слідства став допит підпільного єпископа ГКЦ Григорія Балагурака, який зізнався, що сестра Іванна Козуб після Львівського псевдособору 1946 р. підтримувала зв'язок із підпіллям ГКЦ, зокрема листувалася з митрополитом Й. Сліпим, розповсюджувала серед свого оточення пастирські листи митрополита, які він таємно передавав через неї. Щоправда, ці свідчення владики сестра рішуче заперечила.

Найбільше запитань радянські спецслужби задавали сестрі Іванні Козуб стосовно її імовірної співпраці з представниками українського націоналістичного підпілля. Сестра визнала, що, працюючи медичною сестрою, перетиналася вірогідно із членами ОУН, які проходили курс лікування в обласній клінічній лікарні (ОКЛ) упродовж 1946–1947 рр. Зокрема, за її словами, в ОКЛ м. Станіслава лікувалися вояки ОУН у кількості п'яти чоловік, зокрема двадцятип'ятирічний учасник ОУН на прізвище «Скиба». Крім того, монахиня зізналася, що їй відома ймовірна оунівка на прізвище «Сойка» [7, арк. 43].

Слідчі органи затребували в адміністрації службову характеристику на Козуб Іванну, хоча заздалегідь було відомо, «яким би мав бути зворотний зв'язок». Попри свій замовний характер, цей матеріал викликає певний пізнавальний інтерес, через що пропонуємо його повністю процитувати: «Працювала в обласній клінічній лікарні операційної і перев'язочної сестри першого, Хірургічного відділення. За час роботи обов'язки виконувала акуратно, але сильно виходила з себе, часто вступала в перепалки. У громадському житті лікарні відділення брала малу участь, над підвищенням рівня освіти не працювала. 20 січня 1950 р.» [7, арк. 82].

Урешті, 23 січня 1950 р. було прийнято постанову про пред'явлення звинувачення Романні Козуб (сестрі Іванні): «Іванна Козуб, проживаючи на тимчасово окупованій німцями території, займалася збором речей для німецької армії. Після вигнання німців як монахиня монастиря СС Служебниць залишилася переконаною католичкою. Після закриття монастиря продовжувала жити в його приміщенні, отримувала листи від митрополита Й. Сліпого, які поширювала серед населення. Працюючи в обласній лікарні, знала, що там перебувають учасники підпілля ОУН: “Скиба” та ін., але не повідомила органам радянської влади». 4 листопада 1949 р. пред'явлено звинувачення за ст. 54-10 ч. 2 і 54-11 УК СРСР. Але враховуючи, що її дії потрапляють під дію ст. 5-33 і 54-12, постановлено: раніше звинувачення за ст. 54-10 ч.2 і 54-11 УК СРСР відмінити і склад злочину кваліфікувати за ст. 5-33 і 54-12.

Сестра Іванна ознайомила з постановою 23 січня 1950 р. й визнала себе винною частково. Мотивувала тим, що «після 1946 р. залишалася переконаною католичкою, є монахинею». Сестра також зізналася в тому, що знала про перебування в ОКЛ на лікуванні п'ятеро учасників ОУН, але правоохоронним органам не передала відповідної інформації. Водночас категорично не визнала, що, проживаючи на окупаційній території, збирала речі для німецької армії, а також у тому, що 1948 р. отримувала пастирські листи від митрополита Й. Сліпого антирадянського змісту, які розповсюджувала серед населення. Натомість визнала, що Й. Сліпий є її далеким родичем по лінії матері. Вона, перебуваючи в монастирі, у м. Жидачів, часом виїжджала до м. Львова, де в приміщенні Богословської академії, ректором якої був Й. Сліпий, бачилася з ним і спілкувалася. Листування з митрополитом під час німецько-радянської війни, за словами сестри, мало спорадичний характер і обмежувалося листами-поздоровленнями з нагоди Дня Ангела і великих релігійних свят. Після 1943 р. переписка з митрополитом припинилася [7, арк. 48].

Щодо оунівця на прізвисько «Скиба», то, за свідченнями сестри Іванни, багато медичних працівників ОКЛ здогадувалися про націоналістичну приналежність цього пацієнта, оскільки він мав вогнестрільне поранення й не виявляв бажання взяти участь у виборах до Верховної ради СРСР у лютому 1946 р. [7, арк. 49 зв.]. Крім того, він хворів нервовими розладами. За словами сестри Іванни, вона допомагала «Скибі» як пацієнту, але не надавала йому додаткової допомоги як українському повстанцеві.

Урешті, 31 січня 1950 р. було озвучено обвинувальний висновок у справі № 7104 Козуб Романни-Іванни Томівни в злочинах, передбачених статтями 5-33; 54-12 УК УРСР: «Проживаючи на тимчасово окупованій німцями території, займалася збором речей для німецьких солдат. Починаючи з 1935 р. перебувала у монастирі сестер служебниць. Проживала у монастирі, після 1946 р. відмовилася перейти на православ'я. Після закриття монастиря проживала в приміщенні колишнього монастиря. Будучи родичкою митрополита Сліпого, отримувала від нього пастирські послання, які поширювала серед інших монахинь. Працюючи медсестрою в обласній клінічній лікарні, знала, що 1945–1946 рр. на лікуванні перебували учасники підпілля ОУН Скиба і ін., але скривала від радянської влади цей факт. Визнала, що знала про перебування Скиби та ін., але не визнає того, що збирала речі для німців і отримувала пастирські листи від митрополита Й. Сліпого» [7, арк. 85]. Сестра Іванна Козуб викривалася: свідченнями підпільного єпископа Григорія Балагурака, який визнав, що вона збирала речі для нацистів і отримувала пастирські листи від Йосифа Сліпого; свідченнями раніше арештованого головного лікаря ОКЛ Маліновського І. А., який також визнав, що вона знала про перебування на лікуванні учасників ОУН; свідченнями раніше арештованих членів українського націоналістичного підпілля Бурштинського І. Д. і Сенича В. А., які підтвердили, що лікувалися в лікарні.

Слідчу справу № 7104 щодо звинувачення Романни-Іванни Томівни Козуб було вирішено направити на розгляд Особливої наради при МДБ СРСР із клопотанням застосування міри покарання десять років у виправно-трудових таборах із конфіскацією майна. Однак, враховуючи те, що провина Р. Козуб щодо складу злочину не належить до особливо небезпечних, а також до її справи не долучено речових доказів, було вирішено призначити їй міру покарання п'ять років замість десяти [7, арк. 87 зв.].

Як показує виписка з протоколу № 36 Особливої наради при Міністерстві державної безпеки СРСР від 14 серпня 1950 р., було вирішено «Романну Козуб як соціально-небезпечний елемент заключити до виправно-трудових таборів терміном на п'ять років, рахуючи термін з 25 жовтня 1949 р.» [7, арк. 88]. Згідно зі статтею 54-12 КК УРСР міра покарання становила п'ять років у виправно-трудовому таборі (ВТТ), а звинувачення за статтею 5-33 було виключено. Перед відправленням сестри до табору фельдшер внутрішньої лікарні при УМДБ м. Станіслава Шевченко надав довідку про стан її здоров'я: «практично здорова, до фізичної праці придатна» [7, арк. 84].

12 вересня 1950 р. видано наряд № 9 СО-1684 для сестри Іванни в Киззилаг МВС, куди в жовтні того року черницю було етаповано. Як показують матеріали кримінальної справи, у таборі Киззилаг стаття 54-12 КК УРСР була замінена на ст. 7-35 КК РРФСР, але термін ув'язнення сестрі Іванні залишили попередній – п'ять років. Щоправда, невдовзі після смерті Йосифа Сталіна (5 березня 1953 р.) черниця була звільнена з ВТТ (точна дата в кримінальній справі не зафіксована), не відбувши всього п'ятирічного терміну. Можна припустити, що сестра Іванна Козуб пробула в Киззилазі всього два з половиною роки, але не рахуючи ще майже рік під слідством.

Після повернення з ВТТ монахиня проживала в селі Великі Гаї неподалік м. Тернополя у своєї мами. Як зазначила у своїх нотатках для пам'яті від 26 вересня 1988 р. Софія Юзьків (сестра Філомена), після повернення на батьківщину с. Іванна Козуб тривалий час працювала медичною сестрою у лікарні м. Тернополя, а після легалізації Української греко-католицької церкви нетривалий час була настоятелькою монастиря Сестер служебниць у цьому

ж обласному центрі. Проживала по вул. Котовського, 35, кв. 38. Ці дані підтверджують також матеріали слідчої справи, оскільки сестра двічі подавала запити до Прокуратури Івано-Франківської області про реабілітацію. Зокрема, у жовтні 1989 р. працівник Управління КДБ в Івано-Франківській області розглянув матеріали її слідчої справи, однак відмовив, відзначивши, що вона реабілітації не підлягає. Тогочасний прокурор в Івано-Франківській області М. Андріуца і начальник управління КДБ у Івано-Франківській області генерал-майор І. Левенко підтримали рішення щодо відмови.

4 січня 1992 р. сестра Іванна Козуб надіслала повторне прохання у правоохоронні органи: «Прошу реабілітувати мене, бо я засуджена за релігійні віросповідання, а не за злочини, які мені приписували слідчі» [7, арк. 99].

На той час уже сімдесятивосьмирічна монахиня покликала на директивну вказівку Верховного Суду УРСР від 12 червня 1991 р. «Про організацію роботи по виконанню закону» (ідеться про закон УРСР від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»). Тож запит сестри врешті було задоволено. У заключенні, зокрема, було відзначено, що «...на Козуб Романну Іванну розповсюджується дія статті 1 Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р. у зв'язку з відсутністю сукупності доказів, які підтверджують обґрунтованість притягнення її до відповідальності». Довідка про реабілітацію була направлена сестрі Іванні 11 грудня 1992 р. особисто [7, арк. 106 зв.]. Померла сестра 25 червня 2008 р. в м. Тернополі.

**Висновки.** Таким чином, кримінальні справи як суспільно-політичні джерела вивчення громадянської освіти викликають неабиякий інтерес. Вони дають можливість через екскурс в минуле побачити ставлення радянських спецорганів де-факто до особи, яка, маючи радянське громадянство, наважилася на обстоювання власної громадянської позиції. Доскіпливий біографічний фактаж, запропонований у статті, мотивується потребою у глибшому розумінні суспільно-політичного портрета сестри Іванни. Зазвичай у закладах загальної середньої освіти такий матеріал спроможний в особливий спосіб зацікавити здобувачів освіти й підкреслити важливість концептуальної засади, що держава формується як один з інститутів суспільства, покликаний забезпечити подальший його розвиток, безпеку та стабільність. Таким чином, дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини насамперед залежать від держави. Для цього вона і мусить створювати відповідні механізми та використовувати надані їй можливості. У цьому випадку видається доречним метод історичної екстраполяції.

Разом із тим матеріали слідства відбивають суб'єктивний характер цих допитів, зазвичай ілюструють тенденційність у доборі свідків, вказують на численні факти психологічного тиску як на духовних, так і на світських осіб. З іншого боку, кримінальні справи добре ілюструють методи роботи радянських правоохоронних органів і спецслужб. За уважного прочитання кримінальних справ досить непогано «читається» історична епоха, яка розгорталася в умовах тотального нагляду за духовними особами, стандартизувала їхню поведінку, намагалася сформувати ментальність переслідуваних, часто навіть приречених осіб.

### Література:

1. Боренько Я. Громадянська освіта в Україні. *Молодіжна політика*. 2017. URL: [https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108\\_citizenship-education-Ukraine-ukr\\_YB.pdf](https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf) (дата звернення 31.07. 2025).
2. Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс. Рівень стандарту. Повторне видання. 10 клас. Астон. 2023. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-integrated-course-10-class-2023-standard-level-reissue/> (дата звернення 01.08. 2025.).
3. Великий А.-Г. Нарис історії Згромадження СС. Службниць П.Н.Д.М. Рим : Вид-во Сестер Службниць, 1968. XX+767 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf> (дата звернення 30.07. 2025.).

4. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова). Перша половина XX ст. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. 216 с.
5. Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.) : дисертація на здобуття наук. ст. канд. іст. наук : спеціальність 07.00.01 – «Історія України». Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 270 с. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Havrysh\\_Ivanna/Stanyslavivska\\_ieparkhiia\\_Ukrainskoi\\_hreko-katolytskoi\\_tserkvy\\_u\\_period\\_pidpillia\\_19461989\\_rr/](https://chtyvo.org.ua/authors/Havrysh_Ivanna/Stanyslavivska_ieparkhiia_Ukrainskoi_hreko-katolytskoi_tserkvy_u_period_pidpillia_19461989_rr/) (дата звернення 29.07. 2025.).
6. Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дисертація на здобуття наук. ст. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України». Івано-Франківськ, 2017. 390 с. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Deliatynskiy\\_Ruslan/Stanyslavivska\\_ieparkhiia\\_Hreko-Katolytskoi\\_Tserkvy\\_v\\_suspilnomu\\_zhytti\\_Halychyny\\_18851946\\_rr/](https://chtyvo.org.ua/authors/Deliatynskiy_Ruslan/Stanyslavivska_ieparkhiia_Hreko-Katolytskoi_Tserkvy_v_suspilnomu_zhytti_Halychyny_18851946_rr/) (дата звернення 29.07. 2025.).
7. Державний архів Івано-Франківській області. Ф. Р.-2157, оп. 2., спр. № 10041 П. 144 арк.
8. Дяків М. М. Згромадження сестер служебниць непорочної Діви Марії. *Енциклопедія сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. Том 10. URL: <https://esu.com.ua/article-16710> (дата звернення 30.07. 2025.).
9. Заброцька А. СНДБ Досвід життя жіночих чинів і згромаджень УГКЦ у підпіллі. Преображення у Господі: Матеріали Конференції монашества УГКЦ. Львів : Свічадо, 2004. 348 с.
10. Каталог Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії на 1995 рік. Рим : Головна Управа Сестер Служебниць НДМ, 1995. Ч. 7. 225 с.
11. Колб Н. Чин Служебниць Пречистої Діви Марії в Галичині: заснування та основні напрями діяльності (1891–1898 рр.). *Історія релігій в Україні : науковий щорічник*. Львів, 2004. Кн. 1. С. 294–300.
12. Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153.
13. Маслій О. Д. Жіночі чернечі спільноти Греко-Католицької Церкви в українському національному русі Галичини в 1940–1950-х рр. *Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2017. Ч. 29–30. С. 85–92.
14. Невинна Г. Громадянська освіта як необхідна умова розбудови сталої демократії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. № 20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-10> (дата звернення 31.07. 2025.).
15. Пометун О. І., Ремех Т. О. «Громадянська освіта» – новий курс старшої школи: особливості змісту і методики. *Теорія і методика формування громадянської компетентності старшокласників в умовах інноваційного розвитку сучасної гімназії*. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 6–16. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713605/1/O.I.Pometun\\_T.O.Remekh\\_2018.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713605/1/O.I.Pometun_T.O.Remekh_2018.pdf).
16. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj\\_2018\\_2\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_7) (дата звернення 31.07. 2025.).
17. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23> (дата звернення 01.08. 2025.).

## References:

1. Borenko, Ya. (2017). Hromadianska osvita v Ukraini [Civic education in Ukraine]. *Molodizhna polityka*. Retrieved July 31, 2025, from [https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108\\_citizenship-education-Ukraine-ukr\\_YB.pdf](https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf) [in Ukrainian].
2. Vasylykiv, I.D. (2023). Hromadianska osvita. Integrovanyi kurs. Riven standartu. Povtorne vydannia. 10 klas [Civic education. Integrated course. Standard level. Reissued. 10th grade]. Aston. Retrieved August 1, 2025, from <https://uahistory.co/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-integrated-course-10-class-2023-standard-level-reissue/> [in Ukrainian].
3. Velykyi, A.-H. (1968). Narys istorii Zgromadzhennia SS. Sluzhebnyts PNDM [Sketch of the history of the Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Virgin Mary]. Rome: Vydavnytstvo Sester Slu-

zhebnyts. Retrieved July 30, 2025, from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14664/file.pdf> [in Ukrainian].

4. Vuyanko, M. (1998). *Monastyri Ivano-Frankivska (Stanislavova). Persha polovyna XX st.* [Monasteries of Ivano-Frankivsk (Stanislavov). First half of the 20th century]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria [in Ukrainian].

5. Havrysh, I.V. (2017). *Stanislavivska ieparkhiia Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u period pidpillia (1946–1989 rr.)* [The Stanislaviv Eparchy of the Ukrainian Greek-Catholic Church during the underground period (1946–1989)]. *PhD thesis in History of Ukraine*. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Retrieved July 29, 2025, from [https://chtyvo.org.ua/authors/Havrysh\\_Ivanna/Stanylavivska\\_ieparkhiia\\_Ukrainskoi\\_hreko-katolytskoi\\_tserkvy\\_u\\_period\\_pidpillia\\_19461989\\_rr/](https://chtyvo.org.ua/authors/Havrysh_Ivanna/Stanylavivska_ieparkhiia_Ukrainskoi_hreko-katolytskoi_tserkvy_u_period_pidpillia_19461989_rr/) [in Ukrainian].

6. Deliatynskiy, R.I. (2017). *Stanislavivska ieparkhiia Hreko-Katolytskoi Tserkvy v suspilnomu zhytti Halychyny (1885–1946 rr.)* [The Stanislaviv Eparchy of the Greek-Catholic Church in the social life of Galicia (1885–1946)]. *PhD thesis in History of Ukraine*. Ivano-Frankivsk. Retrieved July 29, 2025, from [https://chtyvo.org.ua/authors/Deliatynskiy\\_Ruslan/Stanylavivska\\_ieparkhiia\\_Hreko-Katolytskoi\\_Tserkvy\\_v\\_suspilnomu\\_zhytti\\_Halychyny\\_18851946\\_rr/](https://chtyvo.org.ua/authors/Deliatynskiy_Ruslan/Stanylavivska_ieparkhiia_Hreko-Katolytskoi_Tserkvy_v_suspilnomu_zhytti_Halychyny_18851946_rr/) [in Ukrainian].

7. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (n.d.). F. R-2157, op. 2, spr. No. 10041, p. 144, ark. [State Archive of Ivano-Frankivsk Region, case materials] [in Ukrainian].

8. Diakiv, M.M. (2010). *Zgromadzhennia sester sluzhebnyts neporochnoi Divy Marii* [Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Virgin Mary]. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]* (Vol. 10). Retrieved July 30, 2025, from: <https://esu.com.ua/article-16710> [in Ukrainian].

9. Zabrotska, A. (2004). SNDB. *Dosvid zhyttia zhinochykh chyniv i zgromadzen UHKTs u pidpilli* [Experience of the life of female orders and congregations of the UGCC in the underground]. In *Preobrazhen-nia u Hospodi: Materialy Konferentsii monashestva UHKTs [Transfiguration in the Lord: Conference materials of UGCC monasticism]* (348 p.). Lviv: Svichado [in Ukrainian].

10. *Katalog Zgromadzhennia Sester Sluzhebnyts Neporochnoi Divy Marii na 1995 rik* [Catalogue of the Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Virgin Mary for 1995] (1995). Rome: Holovna uprava Sester Sluzhebnyts NDM. No. 7, 225 p. [in Ukrainian].

11. Kolb, N. (2004). *Chyn Sluzhebnyts Prechystoi Divy Marii v Halychyni: zasnuvannia ta osnovni napri-amy diialnosti (1891–1898 rr.)* [The Order of the Servants of the Most Pure Virgin Mary in Galicia: Founda-tion and main directions of activity (1891–1898)]. *Istoriia relihii v Ukraini: Naukovi shchorichnyk [History of Religions in Ukraine: Annual Journal]*, (1), 294–300 [in Ukrainian].

12. Koliashchuk, O. (2008). *Dokumenty osobovoho pokhodzhennia yak dzherela z istorii povsiakdennosti* [Personal origin documents as sources for the history of everyday life]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (2), 145–153 [in Ukrainian].

13. Maslii, O.D. (2017). *Zhinochi chernechi spilnoty Hreko-Katolytskoi Tserkvy v ukrainskomu natsional-nomu rusi Halychyny v 1940–1950-kh rr.* [Women’s monastic communities of the Greek-Catholic Church in the Ukrainian national movement of Galicia in the 1940s–1950s]. *Halychyna: Naukovo-kulturno-prosvitnyi kraieznavchyi chasopys*, (29–30), 85–92 [in Ukrainian].

14. Nevynna, H. (2025). *Hromadianska osvita yak neobkhidna umova rozbudovy staloï demokratii* [Civic education as a necessary condition for building sustainable democracy]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia*, (20). Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-10> [in Ukrainian].

15. Pometun, O.I., & Remeh, T.O. (2018). “Hromadianska osvita” – novyi kurs starshoi shkoly: osobly-vosti zmistu i metodyky [“Civic Education” – a new course for upper secondary school: Content and meth-odological features]. In *Teoriia i metodyka formuvannia hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv v umovakh innovatsiinoho rozvytku suchasnoi himnazii [Theory and methodology of forming civic compe-tence of high school students in conditions of innovative development of the modern gymnasium]* (pp. 6–16). Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved July 31, 2025, from [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713605/1/O.I.Pometun\\_T.O.Pemex\\_2018.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713605/1/O.I.Pometun_T.O.Pemex_2018.pdf).

16. Remeh, T.O. (2018). *Sutnist i struktura hromadianskoi kompetentnosti uchnia Novoi ukrainskoi shkoly* [Essence and structure of civic competence of the New Ukrainian School student]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (2), 34–41. Retrieved July 31, 2025, from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj\\_\\_2\\_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj__2_7) [in Ukrainian].

17. *President Ukrainy (2021). Pro Natsionalnu stratehiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy* [On the National Strategy for the Development

of Civil Society in Ukraine for 2021–2026: Presidential Decree]. Retrieved August 1, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23> [in Ukrainian].

**Oleg Yehreshii, Andrii Korolko. Socio-political sources of studying civic education (on the example of the criminal case of the sister Ivanna (Romanna Kozub) of the Congregation Sisters Servants Immaculate Virgin Mary)**

*In the scientific article, the authors analyze the criminal case initiated by the soviet secret services in 1949 against sister Ivanna (in secular life Romanna Kozub) of the Congregation Sisters Servants Immaculate Virgin Mary. The authors state that currently the evidence about this religious figure is fragmentary, and only some materials from the history of this Congregation have been introduced into scientific use. The authors of the article seek to determine the degree of informativeness of this criminal case as a primary source in the context of studying topics from the discipline “Civic Education” in general secondary education institutions. The authors believe that the proposed material can be useful in general secondary education institutions, highlighting the conceptual thesis that the state is formed as one of the institutions of society, which is designed to ensure its further development, security, and stability. Thus, the observance, guaranteeing and protection of human rights and freedoms primarily depends on the state.*

**Key words:** Sister Ivanna (Romanna Kozub), criminal case, soviet special services, civic education, primary source, method of historical extrapolation.

**Відомості про авторів:**

**Єгрешій Олег** – кандидат історичних наук,  
доцент кафедри історії України і методики викладання історії,  
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

**Королько Андрій** – кандидат історичних наук,  
доцент кафедри історії України і методики викладання історії,  
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 11.08.2025

Прийнята 14.08.2025

Опублікована 30.10.2025